

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
Ústav české literatury a komparatistiky FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
e-mail: Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

**Oponentský posudek na diplomovou práci Mgr. Mariany Prouzové
*Spříznění truchlivostí / kafkaovské marginálie v Sebaldových
Pocitech. Závratích***

Jak naznačuje již název předkládané diplomové práce, její bází je teorie intertextuality, na níž Mariana Prouzová postavila svůj pokus o uchopení a vystižení zvláštností Sebaldova zacházení s pretexty, tedy intertextuální postupy tohoto spisovatele a literárního historika-germanisty v jedné osobě, v tomto případě povídkami, dopisy a deníkovými záznamy Franze Kafky. Ve svém posudku se z pochopitelných důvodů nebudu zabývat všemi částmi (a jejich interpretačními tezemi) této originální práce, věnovat se budu hlavně těm tezím, které inspirují k dalšímu rozvíjení a domýšlení.

Jako pojmové instrumentarium k uchopení Sebaldových postupů zvolila Mariana Prouzová trojici pojmů diseminace, intenzifikace a konstelace. Zajímá ji především způsob, jímž Sebald v *Pocitech/Závratích* život a dílo Franze Kafky „přepisuje“, zpřítomňuje a interpretuje. Co oba autory v práci Mariany Prouzové spojuje, je napovězeno již aluzí na Goethovy *Wahlverwandtschaften*: v Sebaldově případě jde sice ve vztahu ke Kafkovi také o „spříznění volbou“, ještě více však, a to je jedna z hlavních tezí práce, o „Trauerarbeit“/„truchlení“.

Mariana Prouzová vychází z fenoménu blízkého jak Sebaldovi a Kafkovi, tak i filozofu dekonstruktivismu, Jacquesi Derridovi: totiž přízraky a přízračnost, s níž se pojí další „pocity“, především „tíseň“, provokovaná tím, co němčina označuje velmi přiléhavým, ovšem nesnadně přeložitelným pojmem „das Unheimliche“ (resp. „die Unheimlichkeit“), – a také truchlivost. V rozhovorech s Bernardem Stieglerelem Jacques Derrida říká: „budoucnost patří přízrakům“.¹ V souvislosti s filmem a fotografií mluví o „logice přízraku“, přičemž důsledně rozlišuje mezi pojmy „duch“ a „přízrak“. Obrazovka tele-vize, promítací plátno, jsou pro Derridu fantomatická média. Přízrak charakterizuje specifická ambivalence: je viditelným i neviditelným, fenomenálním i nefenomenálním. Je fenoménem meziprostoru. Sebald sám píše o „halucinaci“ a rozostření vnímání („effet de flou“), které je však zároveň silným stimulem imaginace.

Mariana Prouzová tento efekt přízračnosti a matoucího znejasňování nápaditě vztahuje a interpretuje (v návaznosti na teoretické úvahy zejména Udo Hebela a Laurenta Jennyho) jako zvláštní strategii a efekt sebaldovské intertextuality. V této souvislosti možno zmínit také představu textuality jako „voile“ („závoj“), jak o ní uvažuje ve své teorii „alegorie čtení“ („allegory of reading“) Paul de Man. Podle De Manova seberefrenčního čtení odkazuje každý text na svoji vlastní čitelnost.

¹ Jacques Derrida – Bernhard Stiegler: *Échographies de la télévision*. Éditions Galilée: Paris 1996, s. 129.

Metafora *závoje* se v literatuře (přinejmenším od novověku) dostává do popředí vždy, dochází-li k doteku hranic mezi pravdou a zdáním, iluzí a deziluzí, reálným a fiktivním světem. Jde o zkušenost s imaginárním, kterou *závoj* implikuje: pod (textuálním) *závojem* získává zmíněné překročení hranice zvláštní víceznačnost i proto, že pohled čtenáře se sice může přes tuto hranici přenést, nejistým však zůstává, jakým způsobem *závoj* svět textu ozvláštňuje. I když jej čtenář „prohlédne“, neznamena to zdaleka, že odkryl „pravdu“ (existuje vůbec taková „pravda“ textu?), nebo že jej má prohlédnout, aby tuto hypotetickou „pravdu“ odkryl.

Jak Kafkův *Lovec Gracchus*, tak Sebaldova *Lázeňská cesta dr. K. do Rivy* jsou alegorickými texty, vymykajícími se jednoznačné interpretaci. Je „Gracchus“ kryptonemem Kafky, uvážíme-li, že české slovo „kavka“ jako název pro druh ptáka, se významově překrývá s italským označením „gracchio“ pro tentýž druh?

Sebald si Kafku, jak Mariana Prouzová píše, zvolil jako svého bližního v melancholickém pocitu světa a věnoval mu třetí kapitolu svých *Závratí*, která kulminuje palimpsestickou para– (nebo *peri-*)frází Kafkovy povídky *Lovec Gracchus*. Jestliže pro Benjamina, jehož koncepci dějin i jeho kafkovskému eseji věnuje Mariana Prouzová pozornost, spatřuje v postavě ahasverovskému bloudícího, nemrtvého-neživého Graccha mesianisticky spasitelskou postavu, zajímá Sebaldova vypravěče mnohem spíše choulostivá otázka odpovědnosti za Gracchův truchlivý osud. V popředí je tedy etická otázka, spojená s nabádáním čtenáře, aby se otázkou viny na cizím neštěstí zabýval jako záhadou, již třeba rozluštit. Jde v Sebaldově kafkovském příběhu – ostatně podobně jako v stendhalovském – o melancholii z nekončícího putování z nenaplněné (a nenaplnitelné?) lásky? Lásky jako nemožnosti? Sebaldovy *Pocity/Závratě* se k tomuto problému znovu a znovu vracejí.

Postava ne-mrtvého, ne-živého prochází všemi příběhy *Pocitů/Závratí* jako ontologický mezistupeň a hraniční fenomén, který má velmi blízko k zmíněnému fenoménu „tísňového“ („das Unheimliche“). Ne-mrtví nejsou ani živí, ani mrtví a proto neintegrovatelní ani do jedné, ani do druhé sféry. Nemuset zemřít je dáno jedině bohům jako jejich výsada, pro smrtelníky je však kletbou, nahánějící hrůzu. Co nemůže zemřít, parazituje na realitě smrtelných bytostí a zároveň je z ní vyloučeno. Přežívá v nějakém mezi-prostoru jako něco absolutně cizorodého a tísnivého. Důsledkem je ontologická a epistemologická propastnost, rozkolísání samotného pojmu života, kdy ne-mrtvé dělá z hranice mezi životem a smrtí, organickým a anorganickým, subjektem a objektem *meziprostor k ne-rozlišení*.

Mariana Prouzová ukazuje, jak se ne-mrtvý/ne-živý v Sebaldových *Pocitech / Závratích* jakoby „kouzelnickým trikem“ znovu vrací a překračuje hranice příběhů a textů, a mluví v této souvislosti příležitostně o „krásn[ém] příklad[u] pokračování mystifikace v paratextu“ (s. 43). Jde o vypravěčovu „vzpomínku“ z dětství (*Il ritorno in patria*) na setkání s mrtvolou lovce Hanse Schlaga, který zahynul v horách. To, co je aranžováno a sugerováno jako vzpomínka, je dalším překročením hranice mezi texty, resp. podivné „il ritorno“ ke Kafkovi a fragmentu jeho povídky *Auf dem Dachboden (Na půdě)*, kde vystupuje lovec Hans Schlag z bádenského Schwarzwaldu. Mariana Prouzová výstižně píše o Sebaldově oblíbené pro techniku „sloučenin“, amalgamů z několika (pre)textů, s nimiž zachází jako s „materiál[em] určen[ým] k brikoláži a ornamentální konstrukci“ (s. 64). Pojem „ornamentální“ je velmi pregnantní, stejně tak jako pojem „mozaika“ (s. 80) neboť, jak Mariana

Prouzová ukazuje, Sebaldovy (inter-)texty jsou rafinovaně komponovanými ornamenty, kladoucími na čtenáře zvláštní nároky. Podvojný význam německého substantiva „der Schwindel“, závrať a zároveň (drobný) podvod, má v této intertextuální hře své místo. Ovšem i mimo intertextové hádanky a skrývačky je Sebaldovým textům vlastní ludismus, který si může i čtenář, s Kafkovým životem a dílem nepříliš obeznámený, vychutnávat. Obeznámenost však samozřejmě čtenářský požitek ještě znásobuje.

Vedle mystifikační strategie, kterou Marina Prouzová reflektuje, by bylo možné, domnívám se, mluvit ve vztahu k Sebaldovým *Pocitům/Závratím* o labyrintickém psaní, které – jako poetologická koncepce – koresponduje s vnímáním světa jako labyrintu. Obojí – spojení labyrintického vidění světa a poetologické situace – spoluvytváří jedinečnost Kafkových textů a jeho labyrintických postav, jejich nemožnosti orientace především v empirickém světě, jejich „nevědění“, „nezasvěcenost“, což má svůj pandán ve zhroucení formální struktury vyprávěného světa. Labyrint má pro Kafku i ten význam a cenu jako symbol existence, vztažený k vlastní životní situaci a zkušenostem, i jako stále dramatičtější se zužující (psychicky i fyzicky) životní prostor. Povídka *Der Bau* (česky *Doupě*), vzniklá 1923, rok před smrtí, je paradigmatickým textem labyrintického životního pocitu i psaní. A Sebald? Jsou jeho *Pocity/Závratě* labyrintickými texty, které mají pro literární modernu a postmodernu (jen pokud zůstaneme ve 20. století – od Joyce, Kafky, Gida ad. až k Borgesovi a Robbe-Grilletovi) stěžejní význam? Snad bychom mohli v Sebaldově vypravěči vidět thésovského hrdinu, vstupujícího do labyrintických textů i života pražského autora, možná z „hluboké radosti opakování“ (Osip Mandelštam) jako intertextuální strategii, možná z požitku další ludické participace na labyrintickém psaní a hře se čtenářem, možná jako pokus o regressus do vlastní minulosti, možná – podle teze Mariany Prouzové – ze „spřízněnosti truchlivostí“ – a možná dokonce vše dohromady. Ostatně Mariana Prouzová sama výstižně mluví o „díl[ech] skládačky [které] zobrazují i jeho [Sebaldův] vlastní život“ (s. 81). Také skládačka může mít labyrintickou strukturu.

V každém případě, abych dospěl v tomto posudku k závěru, představuje diplomová práce Mariany Prouzové originální, v mnohém pozoruhodný, vyzrálý výkon, přesvědčující jednak schopností profesionálního vytvoření teoreticko-metodologické báze a suverénní recepcí literárně teoretických textů, jednak vytvořením nápadité interpretační teze, včetně invenčních „komparativních dodatků“ k románům Petra Demetze a Juliana Barnesse. Její práce má také *tu* přednost, že s v ní teoretická východiska a postuláty organicky propojují s interpretační prací s textem samotným a tvoří argumentačně a interpretačně přesvědčivý celek a výsledek, na němž je velmi dobře znát, že vznik práce byl pro autorku mj. inspirativní a obohacující hrou, která se přenáší i na čtenáře.

Jak z výše uvedeného vyplývá, práci hodnotím jednoznačně jako **v ý b o r n o u (1)**.